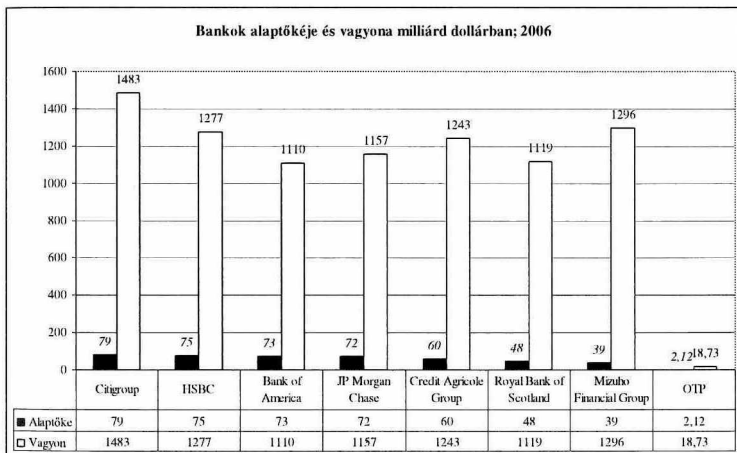

TÁRSADALOM ÉS POLITIKA

Vértesy László

Egyes hazai banki felelősségi kérdések

A cikk a hitelélet legtipikusabb alanyaival kapcsolatos egyes felelősségi kérdések elemző bemutatását, körüljárását dolgozza fel, rávilágítva néhány a hazai gyakorlatban is sokszor jelentkező problémára. A mára – szinte a világ minden pontján – teljes mértékben kialakult, megnövekedett és intenzívvé vált piacgazdasági életben általánosnak mondható, hogy a magánszemélyek és a vállalkozások pénzügyeiket hitelintézeteken keresztül végzik. Érdekes módon ehhez társul az a jelenség, hogy a társadalomban, szűkebb értelemben az ügyfelekben, fogyasztókban megerősödött az a kép, hogy kiszolgáltatott helyzetbe kerültek a bankokkal szemben. Természetesen a pénzintézetek és a nemzetközi hitel-holdingtársaságok gazdasági életben elfoglalt ereje nem vitatható, sokuk szerepe meghatározó egy-egy nemzetgazdaságban vagy akár a világgazdaságban. Néhány nagy bank alaptőkéjét a következő grafikon szemlélteti:

Forrás: www.ecb.int; www.mnb.hu; www.wikipedia.org

A táblázat célja, hogy érzékeltesse: valójában mekkora pénzüsszegek állnak a világ hét legnagyobb bankcsoportja mögött. Azonban e pénzügyi konglomerátumok vagyona és különösen a rendelkezésükre álló pénzeszközök nagysága sokkal több mint az alaptőkéjük.¹ A nagyságrend szemléltetése érdekében került az ábrához az OTP csoport, amely a hazai bank- és hitelélet legnagyobb szereplője. Kiegészítésül érdemes azt is hozzáfűzni, hogy a Magyar Nemzeti Bank, amely az előbbi csoportokhoz képest csekély alaptőkével rendelkezik (10 milliárd forint), párosulva megfelelő jogosítványokkal és intézkedési lehetőségekkel elegendő pénzügyi erőt jelent ahhoz, hogy egy kis ország valutájának értékállóságát biztosítsa, ha a nemzetközi pénzügyi életben és különösen a spekulációs világban nincsenek hullámvázások.

Mindezek ellenére a helyzet mégsem olyan kiszolgáltatott, mint amilyennek a számok alapján tűnik, mert a jogállami és alkotmányos berendezkedés kellő jogvédelmet képes nyújtani a „kisemberek” számára is, mivel a hitelintézetek a jogszabályok alapján, továbbá a bíróságok és a hatóságok előtt ugyanolyan, egyenlő jogalanyok, mint bármely más vállalkozás, természetes személy. Tehát ezek a pénzügyintézetek, bármennyire hatalmasak, felelősséggel tartoznak működésükért, tevékenységükért, illetve az ezzel összefüggésben okozott károkért is. A bankok ezirányú kötelezettsége három részre bontható: az egyik – jelenleg még nem kellően hangsúlyozott terület – az adatvédelmi, a másik a megfelelő, prudens működésért való, a harmadik pedig a szerződésekért vállalt (ügyleti) felelősség. A tanulmány e legutóbbit túlságos szerteágazósága miatt csak vázlatosan ismerteti, azaz inkább az elhanyagoltabb területek elemzésére kerül sor.

1. Adatvédelmi és tájékoztatási felelősség

A hitelintézetek adatvédelemmel és tájékoztatási kötelezettséggel kapcsolatos felelősségét szabályozó joganyagot Magyarországon a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény (a továbbiakban Avtv.), illetve a hitel-

¹ Pl.: a Citigroup holding mérlegfőösszege 1 484 milliárd dollár, ez 284 928 milliárd forint, azaz a magyar éves költségvetés mintegy 57-szerese.

intézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény (a továbbiakban Hpt.) tartalmazza. Ehhez kapcsolódnak az adatvédelmi biztos ajánlásai, tájékoztatói, állásfoglalásai, továbbá a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletének határozatai. Ezt a joganyagot tartalmuk és tárgyuk alapján négy témakör köré lehet csoportosítani. A közös kiindulópont az, hogy a bankok szerződéskötéseik során rengeteg információhoz jutnak, amelyek legnagyobb része kimeríti a személyes adatok fogalmát.² A felelősséget az Avtv. 3. § (1) bekezdése alapozza meg, amely szerint személyes adat csak akkor kezelhető, ha az érintett ahhoz hozzájárult, vagy az adatkezelést törvény rendeli el. Az adatvédelmi biztoshoz évente 100-120 panasz érkezik,³ amelyek legtöbbször ezzel a jogszabályhellyel függ össze. Szomorú, hogy még a mai napig is találkozunk rutinszerűnek mondható, évenként visszaköszönő jogsértő esetekkel. Ennek következtében pedig egy sajnálatosan kialakult jogszerűtlen gyakorlatról – már-már „szokásjogról” – beszélhetünk. Ugyanakkor pozitívumot is lehet itt megemlíteni: szerencsére az elmúlt években a személyi szám hitelintézeti nyilvánartartása már nem jelentkezik problémaként a mindennapi hiteléletben, de ennek ellenére még a közelmúltban is találkozhatunk olyan tudományos publikációkkal, amelyek javasolják ennek az azonosítónak az újbóli használatát.⁴ Ilyenkor az emberben anakronosztikus érzés támad: a tudományos élet valóban megelőzi-e a jogalkotást és a napi gyakorlatot, vagy ez utóbbiak működnek valamelyest összhangban és a tudomány művelői némi lemaradással próbálják meg elfogadni azok létjogosultságát?

² A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény 2. § 1. pontja értelmében személyes adat: bármely meghatározott (azonosított vagy azonosítható) természetes személlyel (a továbbiakban: érintett) kapcsolatba hozható adat, az adatból levonható az érintettre vonatkozó következtetés. A személyes adat az adatkezelés során mindaddig megőrzi e minőségét, amíg kapcsolata az érintettel helyreállítható. A személy különösen akkor tekinthető azonosíthatónak, ha őt – közvetlenül vagy közvetve – név, azonosító jel, illetőleg egy vagy több, fizikai, fiziológiai, mentális, gazdasági, kulturális vagy szociális azonosságára jellemző tényező alapján azonosítani lehet.

³ <http://abiweb.obh.hu/abi/>

⁴ Pl.: Árvai-Dávid-Vincze: Hitelinformációs rendszerek; Hitelintézeti Szemle, 2002/5.

1.a. Személyi igazolvány

Az első témakör a személyi igazolvánnyal kapcsolatos adatkezelési gyakorlattal függ össze, amely az elmúlt 10-12 évben sem mutat számottevő javulást, minden évben találkozhatunk az ombudsman éves összefoglalójában visszaélésekkel kapcsolatos panaszokkal, állásfoglalásokkal. Gyakran előforduló eset, hogy a hitelintézeti alkalmazottak szerződéskötéskor – tipikusan hiteligénylés esetén – az ügyfél személyi igazolványáról fénymásolatot készítenek, figyelmen kívül hagyva, hogy erre jogszabály nem jogosítja fel őket, s az esetek nagy részében az állampolgárok hozzájárulását sem kérik. Ez esetben az Avtv. és az adatvédelmi biztos állásfoglalása alapján az ügyfélnek jogában áll felvilágosítást kérni arról, miért készítenek személyi igazolványáról másolatot, továbbá kérheti annak megsemmisítését is.⁵ Az ombudsmannak azonban még 2005-ben is tájékoztatást kellett kérnie a Magyar Bankszövetségtől, valamint a Takarékszövetkezetek Országos Szövetségétől a pénzügyi szektor személyazonosító igazolvány másolásával és az ez irányú adatkezelési gyakorlatával összefüggésben. A megkeresésre válaszolva a szövetségek és hitelintézetek részletesen ismertették a kérdéses banki gyakorlatot és annak indokait is, hivatkozva a pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2003. évi XV. törvényre (a továbbiakban: Pmt.). A problémát valójában jogszabályi félreértelmezés okozta, mivel a bankok beleértettek olyant is a törvénybe, amit az nem tartalmazott. A Pmt. ugyanis egyértelműen szabályozza, hogy a meghatározott esetekben azonosítás céljából mely okmányokat kell bemutatni,⁶ továbbá megjelöli, hogy mely ada-

⁵ Lásd a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény 14. § (2) bekezdését továbbá az adatvédelmi biztos 109/A/1997 számú állásfoglalását.

⁶ A pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2003. évi XV. törvény 4. §-a szerint:

(1) Azonosítás során a szolgáltató köteles megkövetelni az alábbi azonosságot igazoló okiratok (okmányok) bemutatását: a) természetes személy esetén 1. *belföldi természetes személy* személyazonosító igazolványa (személyi igazolványa) és lakcímet igazoló hatósági igazolványa, vagy útlevele és lakcímet igazoló hatósági igazolványa, vagy kártya formátumú vezetői engedélye és lakcímet igazoló hatósági igazolványa, 2. *külföldi természetes személy* útlevele, személyi azonosító igazolványa, feltéve, hogy az magyarországi tartózkodásra jogosít, vagy érvényes tartózkodási engedélye, 3. *14. életévét be nem töltött természetes személy* személyi azonosítót igazoló hatósági igazolványa vagy útlevele, diákigazolványa.

tokat kell az azonosítás érdekében rögzíteni,⁷ de az azokról való másolatkészítést a Pmt. nem rendel el, így az jogellenes. (A törvény hiányosságának tekinthető, hogy az adatrögzítés módját nem határozza meg.) Az adatvédelmi biztos egyébként a további felhozott érveket sem tudta elfogadni, mert az általuk kifejtett adatkezelési célok pontatlanok voltak, illetve a másolás hasznossága is kétségesnek bizonyul a pénzmosás elleni harcban.⁸

Fontos azonban kiemelni, hogy a pénzügyi szektorban a személyigazolvány száma nem élvez abszolút felhasználhatatlanságot, a hitelintézetek például pénzfelvétel során jogosan kérhetik azt,⁹ ugyanis a Hpt. 3. számú melléklete tartalmazza, hogy a bankok mely adatok kezelésére jogosultak. Továbbá Magyarország nemzetközi jogi kötelezettséget vállalt a pénzmosás bűncselekménnyé nyilvánítására, illetve a pénzmosást tiltó jogszabályok megalkotására.¹⁰ Ennek jogalkotási eredménye, hogy az Országgyűlés elfogadta a pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 1994. évi XXIV. törvényt, amelyet 2006 június 16-i hatállyal váltott fel a pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2003. évi XV. törvény (Pmt.). E jogszabály 3. §-a szerint a pénzügyi szolgáltató nemcsak üzleti kapcsolat létesítéskor köteles az ügyfél, annak meghatalmazottja, a rendelkezésre jogosult, továbbá a képviselő azonosítását elvégezni, hanem akkor is, ha az – akár egymással ténylegesen összefüggő – ügyleti megbízás eléri

⁷ A pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2003. évi XV. törvény 5. §-a szerint:

(1) A szolgáltató az azonosítás során az alábbi adatokat köteles rögzíteni: a) természetes személy 1. családi és utónevét (születési név), amennyiben van, házassági nevét, 2. lakcímét, 3. születési helyét, idejét, 4. állampolgárságát, 5. anyja születési nevét, 6. az azonosító okmányának típusát és számát, 7. külföldi természetes személy esetében az 1–6. pontban meghatározott adatok közül az azonosító okmány alapján megállapítható adatokat, valamint a magyarországi tartózkodási helyét;... c) a üzleti kapcsolatra és az ügyleti megbízásra vonatkozó és ahhoz kapcsolódó legfontosabb adatokat.

⁸ Bővebben lásd az adatvédelmi biztos 1477/A/2005 számú állásfoglalásában.

⁹ Ezt az adatvédelmi biztos 330/A/1997 számú állásfoglalása is megerősíti.

¹⁰ Az 1988. évi Bécsi Egyezmény a kábítószeres és pszichotrop anyagok tiltott forgalmazásáról, kihirdetve az 1998. évi L. törvénnyel (5. cikkely); az 1990. novemberi Strasbourgi Egyezmény kihirdetéséről szóló 2000. évi CI. törvény (A pénzmosásról, a bűncselekményből származó dolgok felkutatásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról), továbbá a 308/91. sz. EU Direktíva és a 2001/97. sz. EU Direktíva a pénzmosás megelőzése és megakadályozása érdekében.

vagy meghaladja a kétmillió forintot,¹¹ továbbá ha pénzmosásra utaló tény, vagy körülmény merül fel. Ennek következtében a bemutatóra szóló takarékbetétekre vonatkozó joganyagot is módosítani kellett,¹² mivel az előbb említett összeg felett a hitelintézet a betét feletti rendelkezési jogosultságtól függetlenül köteles az ügyfél személyazonosságát megállapítani. Ez azonban nem sérti a takarékbetétek, illetve értékpapírok bemutatóra szóló jellegét, mivel nem a felvételre való jogosultság vizsgálata a cél, hanem a nagyobb összegű pénzmozgások nyomon követése, azaz a Pmt. preambulumaának való megfelelés, azaz a pénzmosás elleni küzdelem.

1.b. Személyes adatok

A következő gondolatkör azzal függ össze, hogy a hitelintézetek az egyes banki ügyletek során milyen személyes adatok kezelésére jogosultak. A Hpt. 3. melléklete erre vonatkozólag egy részletes taxatív listát állapít meg,¹³ amelyet azonban egyes esetekben más jogszabályi rendelkezések kiegészítenek.

Már szó volt róla: a pénzügyi életben a személyi szám kezelése az utóbbi években nem okoz problémát, de még 6-7 évvel a rendszerváltozást követően is lehetett találkozni olyan panasszal, hogy vezető hazai bank fiókjában értékpapír-vásárlásnál az ügyfél kifejezett tiltakozása ellenére személyi igazolványából kiírták egykori személyi számát. A vizsgálat során az ombudsman megállapította, hogy az 1996. évi XX. törvény alapján a kereskedelmi bankok nem jogosultak a személyi azonosító kezelésre. Hasonló esetek elkerülése érdekében felhívta a bank hálózati egységeinek figyelmét, hogy az ügyfelek személyi azonosítóját nem rögzíthetik. A panaszt pedig tájékoztatták,

¹¹ Ide értendő a valuta és a deviza is.

¹² A takarékbetétről szóló 1989. évi 2. törvényerejű rendelet.

¹³ A hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény 3. számú melléklete szerint: természetes személy személyazonosító és lakcím adatai: név, születési név, anyja neve, születési hely, idő, állampolgárság, lakcím, postacím, személyi igazolvány (útlevél) száma, egyéb, a személyazonosság igazolására a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló 1992. évi LXVI. törvény szerint alkalmas igazolvány száma.

hogyan az Avtv. értelmében kérheti személyi azonosítója törlését.¹⁴ Ugyancsak probléma, hogy a hitelintézetek az azonosításra szolgáló közokiratok körét is pontatlanul értelmezik, összekeverik a jogszabályok rendelkezéseit, így s egyes dokumentumokat nem tartanak megfelelőnek, holott azok teljes mértékben kimerítik a Hpt-ben meghatározott definíciót. Ezt támasztja alá egy 2005-ös panasz, amely azzal érkezett az adatvédelmi biztoshoz, hogy az ügyfél számlavezető bankja személyazonosságának igazolásához az új típusú vezetői engedélyét önmagában nem fogadta el. Az ombudsman azonban helyesen mutatott rá, hogy az új típusú – kártya formátumú – vezetői engedély is olyan adattartalmú hatósági igazolvány, amely a polgár személyazonosságát közhitelűen igazolja, tehát a személyazonosság igazolásához el kell fogadni. Valószínűleg itt a Pmt. rendelkezéseit keverték össze a Hpt. szabályaival. A pénzmossárról szóló törvény ugyanis részletesen meghatározza a személyazonosítás feltételeit és módját, előírva a személyes adatokat tartalmazó igazolványok¹⁵ mellett a lakcímet igazoló hatósági igazolvány kötelező alkalmazását. De ezt az összetettebb azonosítást csak a Pmt-ben szabályozott esetekben kell alkalmazni¹⁶, egyéb ügyletekkor – például alacsonyabb összeg felvétele, pénzlekötés, felvilágosítás-kérés, közműdíjak átutalásos megbízással való teljesítése stb. – nem indokolt, a jogalkotó céljával is ellentétes a szigorúbb rendelkezés előírása, pl. a lakcímkártya bemutatása.¹⁷

Ugyanakkor, bár első hallásra megdöbbentőnek tűnik, mégis, ha az ember jobban utánanézi a hatályos joganyagának, talál olyan más közhiteles azonosítót, amely elkérése a hitelintézetek részéről az adott esetben jogszerűnek minősül. Ilyen például az ügyfél adóazonosító jele, de csak akkor, ha a kifizető – jelesül hitelintézet – olyan kifizetést teljesít, amely után az ügyfélnek (adózó) adófizetési kötelezettsége lenne. Ugyanis ez esetben az adózás rendjéről szóló 2003. évi XCII.

¹⁴ Lásd bővebben az adatvédelmi biztos 454/A/1997. sz. állásfoglalását. (Érdekességként említendő, hogy ez a panasz az OTP gyakorlatához kapcsolódott.)

¹⁵ A pénzmosság megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2003. évi XV. törvény alapján ilyen a személyi igazolvány, az útlevél és a kártya formátumú vezetői engedély.

¹⁶ Lásd a fentebb – a főszövegben – már bemutatott a pénzmosság megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2003. évi XV. törvény 3. §-át.

¹⁷ Lásd bővebben az adatvédelmi biztos 630/A/2005 és 2155/A/2005 sz. állásfoglalásait.

törvény alapján¹⁸ a kifizetőnek kötelessége olyan bizonylatot kiállítani, amelyen szerepel az ügyfél adóazonosító jel. Ilyen ügyben 1997-ben panasz érkezett ezzel kapcsolatban az adatvédelmi biztoshoz¹⁹, mert az ügyfél (adózó) azt a tájékoztatást kapta a hitelintézettől, hogy amennyiben nem tudja ezt az azonosítót megadni, a bank csak 42%-os adókulccsal fizetheti ki az osztlékot. Az ombudsman megvizsgálta a panaszt, de mivel a pénzügyi szolgáltató eljárása tekintetében a törvényi feltételek fennálltak, adatvédelmi szempontból nem volt tekinthető jogsértőnek.²⁰

Személyes adatok azonban más formában is szerepelhetnek a bankélethez. Számos hitelintézetnél előfordul, hogy a kezelhető ún. referenciaadatok mellett egyéb személyes információkról is tudakozódnak: egészségügyi adatok, jövedelmi viszonyok, munkabér stb. Amennyiben az ügyfél kezelésükhöz, megismerésükhöz hozzájárul, akkor nem sérülnek alkotmányos és adatvédelmi jogai, de figyelemmel a mai hiteléleti viszonyokra, ezek már általános gyakorlattá váltak, megfelelő jogi háttér nélkül. Bizonyos esetekben külön jogszabály tartalmaz kötelező előírásokat. A jelzáloghitelek esetében alkalmazan-

¹⁸ Az adózás rendjéről szóló 2003. évi XCII. törvény 46. § (9) bekezdése szerint: A kifizető olyan bizonylatot (igazolást) állít ki az osztlékban részesülő személynek, amely tartalmazza a kifizető és a bevételt, jövedelmet szerző nevét (elnevezését), adóazonosító számát, székhelyét (telephelyét), lakóhelyét, a kifizetés jogcímét, az adó alapját és a megállapított adó összegét. Osztlékélelőleg fizetése esetén, illetőleg ha az osztlék-, társasági adót a kifizető nem vonta le, adó-visszatérítésre jogosító igazolás nem állítható ki. *lásd még* 29. § Ha a ... kifizető a kifizetésről szóló igazolás kiállítását követően tárja fel, hogy a magánszemély adóelőlegét, adóját nem a törvényben meghatározottak szerint állapította meg és vonta le, a feltárt hibát nyilvántartásba veszi és az adókülönbözlet összegéről, a kifizetés jogcíméről, valamint a kifizetésről szóló igazolás kiállításának időpontjáról az adóazonosító szám feltüntetésével 15 napon belül bejelentést tesz a magánszemély állami adóhatóságához és a magánszemélyt értesíti, kivéve, ha a magánszemély értesítési címét nem ismeri. *továbbá* 31. § (2) A ... kifizető ... a rájuk vonatkozó bevallási gyakoriságtól függetlenül, havonként, a tárgyhót követő hó 12-éig elektronikus úton bevallást tesznek az adó- és/vagy társadalombiztosítási kötelezettséget eredményező, magánszemélyeknek teljesített kifizetésekkel, juttatásokkal összefüggő valamennyi adóról, járulékról és az alábbi adatokról: 17. az általa kifizetett (juttatott), az összevont adóalapba tartozó bevételről és az adóelőleg alapjáról (külön a berről a jogosultsági hónapok feltüntetésével),... 19. a megállapított adóelőlegről.

¹⁹ Ekkor még a korábbi jogszabály, az adózás rendjéről szóló 1996.évi XCI. törvény volt hatályban.

²⁰ Lásd bővebben az adatvédelmi biztos 523/A/1997 sz. állásfoglalását.

dó módszertani elvekről külön rendelkezik a 25/1997. (VIII. 1.) PM rendelet, így 4. számú mellékletének 2. c) 5. alpontja szerint a szakvélemény kötelező jelleggel tartalmazza az ingatlan állapotát és értékét bemutató fényképeket. Az adatvédelmi biztoshoz ezzel kapcsolatban is számos panasz érkezett, mivel ezek a felvételek személyes adatokra utaló részleteket tartalmazhatnak. Az ombudsman 2004-ben a pénzügyminiszterhez fordult, aki csak az ismételt megkeresésre adott válaszában közölte, hogy azt továbbította a Magyar Bankszövetséghez, onnan valamennyi érintett hitelintézetnek azzal a felszólítással, hogy törekedjenek az ajánlásban foglaltak szerint az adatvédelmi szabályoknak megfelelően eljárni, továbbá egyetért az adatvédelmi biztos állásfoglalásával. A Bankszövetség még azt is külön kiemelte, hogy egy ingatlanról készített fotó abban az esetben is személyes adatnak minősülhet, ha az nem tartalmaz a tulajdonos személyére utaló használati tárgyakat.

1.c. Adattovábbítás

A hitelélet szereplői mind nagyobb jelentőséget, gazdasági értéket tulajdonítanak az információnak, amelyeket egyre inkább meg kívánának osztani, átadni és kicserélni egymással. A következő esetkör a hitelintézetek közötti jogszerű adattovábbításhoz kapcsolódik.

A panaszosok 1996-ban beadványaikban sérelmezték, hogy két hitelintézet rendszeresen átadja egymásnak az ügyfeleikről vezetett, nyilvántartott személyes adatokat. Figyelembe véve az Avtv. idevonatkozó rendelkezéseit, ez sértette a személyes adatok védelméhez való alkotmányos jogot. Az adatvédelmi biztos a vizsgálat során megállapította, hogy az adattovábbítás nem volt jogszerű, ugyanis a banktitok átadásához az akkori pénzügyintézetekről és a pénzügyintézeti tevékenységről szóló 1991. évi LXIX törvény (Pit.) törvény alapján az ügyfélnek vagy törvényes képviselőjének közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalt hozzájárulása szükséges.²¹ Ezt a korlátozást a jelenleg hatályos Hpt. is tartalmazza.²²

²¹ Lásd bővebben az adatvédelmi biztos 439/A/1996 sz. állásfoglalásában.

²² A Hpt. 51. § (1) bekezdése szerint: Banktitok csak akkor adható ki harmadik személynek, ha a) a pénzügyi intézmény ügyfele, annak törvényes képviselője a rá vonatkozó kiszolgáltatható

A hazai pénzügyi rendszer szereplői gyakran változnak, az elmúlt évtizedben szinte teljesen átalakult a pénzpiac. Számos hitelintézet olvadt össze, vagy – főleg külföldi tulajdonú társaságok – vásároltak fel hazai fiókhálózatokat. Az adatvédelmi biztos álláspontja szerint az átalakulás tényéről és a jogviszony felmondásának lehetőségéről az ügyfeleket tájékoztatni kell, azonban fúzió, beolvadás esetében a magánszemély ügyfelek személyes adatainak jogutód általi további kezelése nem jogszerűtlen. Ugyanis a jogutódlás lényege pontosan az, hogy a jogutódot az összes olyan jog megilleti, továbbá mindazon kötelezettség terheli, amelyek korábbi alanya jogelődje volt. Ez konkrét esetként a CIB Hungária Bank beolvadásával kapcsolatban merült fel, amelynek általános jogutódja a CIB Bank Rt. lett 1997. december 31-i hatállyal.²³ Ez akkoriban olyannyira foglalkoztatta a hitelélet közjogi alanyait, hogy az adatvédelmi biztos még az akkori Állami Pénz- és Tőkepiaci Felügyelet elnökét is értesítette álláspontjáról.

1.d. Központi Hitelinformációs Rendszer - adóslista

Végezetül pedig a legfrissebb, a korábbi a Bankközi Adós- és Hitelinformációs Rendszerrel (továbbiakban BAR) és az azt 2006. január 1-i hatállyal felváltó Központi Hitelinformációs Rendszerrel (továbbiakban KHR) kapcsolatos adatvédelmi problémák rövid bemutatása következik.²⁴ A hitelintézetekkel összefüggő panaszok száma évente 100-120 közötti, amelyek 40%-a KHR-rel függ össze. A módosítás indokai közül e cikkben csak az adatvédelmi szempontok kerülnek bemutatásra.

A panaszok többsége ugyanis 2005-ben is még arra irányult, hogy az adósokat nem értesítették az akkor még BAR listára kerülésükről,

banktitokkört pontosan megjelölve közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba foglaltan kéri, vagy erre felhatalmazást ad; nem szükséges a közokiratba, teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalás, ha az ügyfél ezt az írásbeli nyilatkozatát a pénzügyi intézménnyel történő szerződéskötés keretében nyújtja, b) e törvény a banktitok megtartásának kötelezettsége alól felmentést ad, c) a pénzügyi intézmény érdeke ezt az ügyféllel szemben fennálló követelése eladásához vagy lejárt követelése érvényesítéséhez szükségessé teszi.

²³ Az esetet lásd részletesebben az adatvédelmi biztos 662/A/1997 sz. állásfoglalásában.

²⁴ A Központi Hitelinformációs Rendszerre vonatkozó szabályokat jelenleg a Hpt. XX/A. fejezete tartalmazza.

így annak megtörténtéről csak későbbi időpontban, leggyakrabban egy újabb hitelkérelem benyújtása során szereztek tudomást. Ezt a Hpt. jelenleg úgy szabályozza, hogy a KHR-be kerülés előtt harminc nappal tájékoztatni kell az ügyfelet arról, hogy adóssága kimeríti a törvényi feltételeket, azaz még egy utolsó lehetőséget biztosítanak arra, hogy az ügyfél elkerülje a listára felvételt. Amennyiben ez a határidő is eredménytelenül telik el, a hitelintézet átadja a referenciaadatot a KHR-nek, továbbá az átadás megtörténtéről nyolc napon belül tájékoztatni köteles az adóst.²⁵ Ehhez kapcsolódik az a további garanciális szabály, hogy bárki bármely hitelintézetnél jogosult arra, hogy információt kapjon arról, hogy milyen adatai szerepelnek a KHR-ben, és ezen adatait melyik bank adta át. Ennek az eljárásnak az ideje kilenc napnál nem lehet hosszabb.²⁶ Ez az úgynevezett ügyféltudakozvány évente egy ízben díjtalan, a további adatlekérésért költségtérítést kell fizetni. A törvény kogens szabálya szerint a hitelintézet számára a KHR-nek nyújtott, illetve az onnan származó adatszolgáltatás nem jelenti a banktitok sérelmét.

A KHR-ben a referenciaadatokat öt évig kezelik, ezt követően a Bankközi Informatika Szolgáltató Központi Hitelinformációs Zrt. (BISz) véglegesen és vissza nem állítható módon törli. Ennek az egyértelmű szabálynak ellenére is történnek jogsértések az adatkezeléssel kapcsolatban. Például 2005-ben az adatvédelmi biztos tudomására jutott,²⁷ hogy a rendszerben a törvényes öt évet követően az adatok újabb öt évre archív állományba kerülnek oly módon, hogy bár azok az adatszolgáltatók számára nem láthatók, de a bíróság, ügyészség esetleges írásbeli megkereséseire bizonyítási célból még előhívhatók és kiadhatók. Az ombudsman felszólította a BISz Zrt-t, hogy egyrészt a tervezett adatkezeléstől tekintsen el, másrészt a jogellenes adatkezelést szüntesse meg. Az adatkezelő végül elfogadva az álláspontot,

²⁵ Ezzel összefüggésben emelem ki, hogy aggályosnak tartom, hogy a vállalkozásokról sem a listára való tényleges kerülés előtt vagy után sem kell semmilyen felvilágosítást adni.

²⁶ A hitelintézet a tájékoztatás iránti kérelmet a Bankközi Informatika Szolgáltató Központi Hitelinformációs Zrt-nak haladéktalanul, de legkésőbb két munkanapon belül továbbítja, amely öt napon belül a kért adatokat zárt módon megküldi a banknak, amely a kézhezvételt követően ugyancsak zárt módon, kézbesítési bizonyítvánnyal feladott irat formájában haladéktalanul, de legkésőbb két munkanapon belül eljuttatja a kérelmezőnek.

²⁷ Részletesebben in: Adatvédelmi biztos éves jelentése, 2005. Ügyszám: 1653/K/2005.

megtette a szükséges intézkedéseket. Érdemes felhívni arra is a figyelmet, hogy a törvényes ötéves időtartam akkor kezdődik, amikor az adós rendezési tartozását, tehát, hogy öt évnél több ideig kezelik az ügyfél adatát, még önmagában nem jogsértő.

1.e. Banktitok, üzleti titok

Ezt a két titokfajtát a Hpt. külön is nevesíti,²⁸ de mert a banktitok a magántitok egyik típusa, így ez a megkülönböztetés, mint mögöttes joganyag a Polgári Törvénykönyvben (továbbiakban Ptk.) is megtalálható. Közös szabály, hogy aki üzleti vagy banktitok birtokába jut (különösen a hitelintézet tulajdonosa, az abban részesedést szerezni kívánó személy, a vezető állású személy, valamint alkalmazottja), köteles azt időbeli korlátozás nélkül megtartani. A titoktartási kötelezettség azt jelenti, hogy az e két fogalmi kör bármelyikébe tartozó tény, információ, megoldás vagy adat, a törvényben meghatározott körön kívül a pénzügyi intézmény, illetve az ügyfél felhatalmazása nélkül nem adható ki harmadik személynek, és a feladatkörön kívül nem használható fel. Aki a titok birtokába jut, nem használhatja fel arra, hogy annak révén saját maga vagy más személy részére közvetlen vagy közvetett módon előnyt szerezzen, továbbá, hogy a pénzügyi intézménynek vagy az intézmény ügyfeleinek hátrányt okozzon.

A hitelintézet alkalmazottai munkájuk keretében nap mint nap be-
 lelátanak a pénzintézet vagyoni helyzetébe, egyéb adataiba, így üzleti
 titkot²⁹ ismernek meg. Ezek védelme fokozott kötelességük, hiszen, ha
 illetéktelenek ismerik meg, a versenyhelyzetet kihasználva nagy káro-
 kat okozhatnak. A Hpt. azonban már itt felállít egy kivételi listát, akik
 számára az adattovábbítás nem sérti az üzleti titok védelmét: Pénzügyi
 Szervek Állami Felügyelete, Országos Betétbiztosítási Alap, Önkéntes
 Betét- és Intézményvédelmi Alap, Magyar Nemzeti Bank, Nemzetbiz-

²⁸ Lásd Hpt. 49-55/A §.

²⁹ A Ptk 81. § (2)-e szerint: üzleti titok a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó minden olyan tény, információ, megoldás vagy adat, amelynek nyilvánosságra hozatala, illetéktelenek által történő megszerzése vagy felhasználása a jogosult jogszerű pénzügyi, gazdasági vagy piaci érdekeit sértené, vagy veszélyeztetné, és amelynek titokban tartása érdekében a jogosult a szükséges intézkedéseket megtette.

tónsági Szakszolgálat, Állami Számvevőszék, Gazdasági Versenyhivatal, Kormányzati Ellenőrzési Hivatal, továbbá vagyonellenőr és nyomozó hatóság.

A pénzügyintézetek tevékenységük – különösen forráskihelyezés – során rengeteg magántitkot ismernek meg. Ezeknek nem csak megőrzése kötelességük, de biztosítani kell azt is, hogy harmadik személyek sem ismerhessék meg jogtalanul a bizalmas információkat. A banktitokra³⁰ hasonló rendelkezések vonatkoznak. Eltérés, hogy a jogosult szervek köre bővebb pl. Európai Csalásellenes Hivatal, továbbá a titok kiadásának feltételei összetettebbek. Eszerint csak akkor adható ki harmadik személynek, ha a hitelintézet ügyfele, annak törvényes képviselője a rá vonatkozó kiszolgáltatható banktitokkört pontosan megjelölve közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba foglaltan kéri, vagy erre felhatalmazást ad. Kivétel, ha ügyfél ezt az írásbeli nyilatkozatát a pénzügyi intézménnyel történő szerződéskötés keretében nyújtja, illetve a pénzügyi intézmény érdeke ezt az ügyféllel szemben fennálló követelése eladásához vagy lejárt követelése érvényesítéséhez szükségessé teszi, valamint, ha a meghatározott szervek kéri.

1.f. A felelősségrevonás módjai

Az előző öt alpont a visszaélés lehetőségeit mutatta be, amelyek felelősségre vonási lehetőségek nélkül valóban kiszolgáltatót helyzetet teremthetnek az ügyfelek számára. A vonatkozó legfontosabb joganyagot az adatvédelmi törvény és a hitelintézeti törvény tartalmazzák.

Az Avtv. részletesen és differenciáltan szabályozza az érintettek jogait és érvényesítésük módját. Ezek alapján az ügyfeleknek lehetőségük van tájékozódni személyes adataik kezeléséről. Garanciális szabály, hogy a választ írásban, közérthetően és legfeljebb harminc

³⁰ A Hpt. 50. § (1) szerint banktitok minden olyan, az egyes ügyfelekről a pénzügyi intézmény rendelkezésére álló tény, információ, megoldás vagy adat, amely ügyfél személyére, adataira, vagyoni helyzetére, üzleti tevékenységére, gazdálkodására, tulajdonosi, üzleti kapcsolataira, valamint a pénzügyi intézmény által vezetett számlájának egyenlegére, forgalmára, továbbá a pénzügyi intézménnyel kötött szerződéseire vonatkozik.

napon belül közölni kell az érintettel.³¹ Ezen túlmenően kérhetik azok helyesbítését, törlését is, amennyiben a jogszabályi feltételek fennállnak. A valóságnak meg nem felelő személyes adatot az adatkezelő helyesbíteni köteles. A személyes adatot törölni kell, ha

- kezelése jogellenes,
- ha az érintett azt jogszabályi lehetőség alapján kéri,
- az adat hiányos vagy téves és ez az állapot jogszerűen nem korrigálható,
- az adatkezelés célja megszűnt, vagy az adatok tárolásának törvényben meghatározott határideje lejárt,
- azt a bíróság vagy az adatvédelmi biztos elrendelte.

A jogalkotó ide is beépített egy ellenőrizhetőséget biztosító rendelkezést: a helyesbítésről és a törlésről az érintettet, továbbá mindazokat értesíteni kell, akiknek korábban az adatot adatkezelés céljára továbbították. Az értesítés mellőzhető, ha ez az adatkezelés céljára való tekintettel az érintett jogos érdekét nem sérti.

Az Avtv. ezen kívül biztosítja az érintettek számára az adatkezelés ellen való tiltakozás jogát, amennyiben az adatkezelés kizárólag az adatkezelő vagy az adatátvevő jogának vagy jogos érdekének érvényesítéséhez szükséges (kivéve, ha azt törvény rendeli el), vagy közvetlen üzletszerzés, közvélemény-kutatás vagy tudományos kutatás céljára történik, illetve ha a törvény egyéb esetben lehetővé teszi. A tiltakozást az adatkezelő legfeljebb tizenöt nap alatt megvizsgálja, és döntése eredményéről írásban tájékoztatja az ügyfelet. Amennyiben az érintett nem ért vele egyet, bírósághoz fordulhat jogi érvényesítése érdekében.

A bírósági út adatvédelem terén ultima ratio jellegű, azaz végső fórum, és csak akkor kerül rá sor, ha már az előbb említett igényérvényesítések sikertelenek voltak. A bíróságoknak adatvédelmi ügyekben soron kívül kell eljárniuk. Az érintetteket védő rendelkezés, hogy az

³¹ Az Avtv. csak kivételesen teszi lehetővé a válasz megtagadását. Ilyen korlátozások a 16. § szerint az állam külső és belső biztonsága, a honvédelem, a nemzetbiztonság, a bűnmegelőzés vagy a bűnüldözés érdekei, állami vagy önkormányzati gazdasági vagy pénzügyi érdekek, az Európai Unió jelentős gazdasági vagy pénzügyi érdekei, a foglalkozások gyakorlásával összefüggő fegyelmi és etikai vétségek, a munkajogi és munkavédelmi kötelezettségszegések megelőzése és feltárása, az érintett vagy mások jogainak védelme. Ezeket a korlátozásokat is külön törvényben kell szabályozni.

adatkezelőnek kell bizonyítania, hogy adatkezelése megfelel a jogszabályban foglaltaknak. Amennyiben a bíróság a kérelemnek helyt ad, kötelezi az adatkezelőt, hogy adja meg a megfelelő tájékoztatást, helyesbítse, vagy szükség szerint törölje az adatot, automatizált egyedi döntését semmisítse meg, az érintett tiltakozási jogát vegye figyelembe, illetve a meghatározott személy által kért adatot adja ki. Hogy kellő visszatartó ereje legyen ezeknek az ítéleteknek, és az adatkezelőket is minél inkább jogkövető magatartásra indítsa, a bíróságnak lehetősége van arra, hogy ítéletének – az adatkezelő azonosító adatainak közzétételével történő – nyilvánosságra hozatalát elrendelje, ha azt az adatvédelem érdekei és nagyobb számú érintett e törvényben védett jogai megkövetelik. A törvény idekapcsolja a jogellenes adatkezeléssel vagy a technikai adatvédelem követelményeinek megszegésével másnak okozott károk megtérítésével kapcsolatos felelősséget is. Természetesen a Ptk-ban személyhez fűződő jogok megsértése esetén támasztható igények is szerepet kaphatnak mind a kereseti kérelemben, mind az ítéletben.³²

Az adatvédelmi biztos szerepe kiemelkedő,³³ hiszen nem csak bejelentés alapján, hanem – amennyiben az adott ügyben bírósági eljárás nincs folyamatban – hivatalból is ellenőrizheti, hogy adatkezelők betartják a törvényi rendelkezéseket. Ezzel összefüggésben kötelessége a hozzá beérkezett bejelentéseket kivizsgálni. Az ombudsman a jogellenes adatkezelés észlelése esetén az adatkezelőt az adatkezelés megszüntetésére szólítja fel. Az adatkezelő haladéktalanul köteles megtenni a szükséges intézkedéseket, és erről harminc napon belül írásban tájékoztatni az adatvédelmi biztost. Hogy a biztos tevékenysége is kellő erővel rendelkezzen, az Avtv. lehetővé teszi, hogy amennyiben szükségesnek tartja, eljárásának megindításáról tájékoztassa a nyilvánosságot a jogellenes adatkezelésről, az adatkezelő személyéről és a kezelt adatok köréről, valamint az általa kezdeményezett intézkedésekről, meghozott határozatokról. Ha az adatkezelő nem tesz eleget az ombudsman felszólításának, az adatvédelmi biztos határozatban elrendelheti a jogosulatlanul kezelt adatok zárolását, törlését vagy meg-

³² Bővebben lásd a 1959. évi IV. törvény 75-85. §-át (személyhez fűződő jogok).

³³ Lásd bővebben a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény 23-27. §-át.

semmisítését, megtilthatja a jogosulatlan adatkezelést vagy adatfeldolgozást, továbbá felfüggesztheti az adatok külföldre továbbítását. A határozat ellen közigazgatási úton jogorvoslatnak nincs helye, tehát megint bíróság elé kerülhet az eset.

A Hpt. idevonatkozó fejezete e fenti szabályokkal összhangban, azokat kiegészítve biztosítja speciálisan a KHR-rel összefüggő – az ügyfélvédelem másik nagy területét – jogorvoslathoz való jogot, továbbá rögzíti az ehhez kapcsolódó eljárási szabályokat.³⁴ Ennél fogva az ügyfeleknek joguk van ahhoz, hogy amennyiben az adatok hibásak vagy jogellenesen kezelik azokat, kifogást emelhessenek. Ennek eredményeként vagy helyesbítik a nyilvántartást, vagy törlik a bejegyzést, de szélsőséges esetben a meg nem változtatás is elképzelhető. A hitelintézet, illetőleg a BISz Zrt. köteles a kifogást annak kézhezvételét követő tizenöt napon belül kivizsgálni, és a vizsgálat eredményéről a nyilvántartottat írásban, kézbesítési bizonyítvánnyal feladott irat formájában haladéktalanul, de legkésőbb két munkanapon belül a nyilvántartottat tájékoztatni, és a megfelelő intézkedéseket (kijavítás, törlés, érdekelt hitelintézetek értesítése) megtenni. Amennyiben az ügyfelet nem, vagy nem megfelelően tájékoztatták, továbbá, ha a kifogásra számára nem megfelelő választ kap – a tájékoztatástól számított harminc napos jogvesztő határidőn belül, a lakóhelye szerinti helyi bíróságon – a hitelintézet és a BISz Zrt. ellen keresetet indíthat a jogsérelem orvoslása, a referenciaadatok átadása, kezelése, helyesbítése vagy törlése érdekében. Amennyiben a hiteladat-per megindul, akkor a már meglévő információk, adatok mellett ezt is nyilván kell tartani a KHR-ben. Fontos ügyfélvédelmi rendelkezés, hogy a bankot, illetőleg a KHR-t kezelő pénzügyi vállalkozást terheli annak bizonyítása, hogy a referenciaadat átadásának, illetve KHR-ben történő kezelésének e törvényben meghatározott feltételei fennálltak. A per során a bíróság elrendelheti az adatok kezelésének felfüggesztését, de az ítéletet követően, annak jogerőre emelkedésig azokat nem lehet kezelni. A referenciaadat módosítására vagy törlésére vonatkozó jogerős határozatot a PSzÁF-nek is meg kell küldeni.

³⁴ Lásd részletesebben Hpt. XX/A. fejezetét.

2. A prudens működésért való felelősség

A hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény (Hpt) tartalmazza elsődlegesen a hitelélet szereplőinek felépítésére, működésére vonatkozó szabályokat. A törvénytöredék teljes elemzése jelentősen meghaladná e tanulmány keretét, így csak a legfontosabb gondolatok kiemelésére kerül sor. Általános szabály és kiinduló pont, hogy a hitelintézet a prudens működésre vonatkozó előírások betartásával úgy köteles a rábízott idegen és saját forrásokkal gazdálkodni, hogy folyamatosan fenntartsa azonnali, mindennapi fizetőképességét (likviditását) és mindenkor fizetőképességét (szolvenciáját). Bár a Hpt. ezt csak a 70. §-ban mondja ki, mégis az egész törvény értelmezése során figyelembe kell venni, tehát a korábbi rendelkezésekre is. A szabályok betartatását a PSzÁF biztosítja, amely független a hitelintézetektől, tehát az engedélyezés mellett egy objektív külső ellenőrzést is képes megvalósítani. Ez a legerősebb kontroll, amely végső soron örökös afelett, hogy a magyar hitelélet mentes legyen az így bekövetkező bankcsődöktől. Ebben a fejezetben nem részletezendők a versenyjogi³⁵ összefüggések, mivel azok inkább a pénzügyi élet tisztaságát, egészséges működését hivatottak biztosítani, nem pedig az egyes pénzügyintézetekét.

2.a. Tulajdonosok

A tulajdonosokra és vezető állású személyekre vonatkozó szabályok³⁶ is kihatnak a prudens működésre, mivel ők a hitelintézet irányítói, döntéseik befolyásolhatják ügyfelek pénzeszközeinek változását. A törvény szigorú szabályokat állapít meg a befolyásoló részesedésre, a megállapított határküszöbök elérését (15%, 33%, 50%, 75%) nem csak a részvényben kell feltüntetni, hanem minden esetben be kell jelenteni PSzÁF-nak is. Vezető állású személyt csak a Felügyelet engedélyével lehet megválasztani, kinevezni, továbbá vannak olyan feltételek, amelyek fennállta esetén az illető nem szerezhet tisztséget: pl.

³⁵ A magyar versenyjogot a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény szabályozza.

³⁶ Lásd részletesebben a Hpt. II. részét (37-69/A §-ok közötti terjedelem).

rendszeresen megsértette a Hpt. szabályait, büntetett előéletű, személyes felelősségét már korábban megállapították fizetéseképtelenség miatt, nincs elegendő vezetői és/vagy szakmai gyakorlata stb. Általános követelmény, hogy a vezető állású személy és a pénzügyi intézmény alkalmazottja mindenkor a beosztásával járó fokozott szakmai követelményeknek megfelelően, elvárható gondossággal és szakértelemmel, a pénzügyi intézmény és az ügyfelek érdekeinek figyelembevételével, a jogszabályok szerint köteles eljárni. Amennyiben fennáll a veszélye, hogy a hitelintézet nem tud megfelelni a törvényi vagy az az alapján kiadott végrehajtási rendeleteknek, a vezetőnek kötelessége, hogy ezt haladéktalanul jelentse a PSZÁF-nek. De nemcsak a vezetők-re vonatkoznak megkötések, hanem az irányítókra is: az igazgatóság, a felügyelő bizottság, a belső ellenőrzési rendszer tagjai, illetve munkatársai továbbá az ügyvezetők. A jogszabály a személyes összefonódások elkerülése érdekében további korlátozásokat, összeférhetlenségi szabályokat is felállít: pl. vezető állású személy, alkalmazott, szakértő nem vehet részt hozzátartozója döntésében, illetve ilyen a belső információval kapcsolatos ügylet tilalma.

2.b. Működés

A prudens üzletvitel másik oldalát a működéssel kapcsolatos szabályok teszik ki, azaz hogy a hitelintézetnek mindig megfelelő mennyiségű tőkéje legyen, ésszerű kockázatokat vállaljon, továbbá likviditása biztosított legyen. Ezért is sorolja a külföldi irodalom a bankok tevékenységét is a regulated industries (szabályozott gazdasági ágazatok) közé.³⁷ Alapvető szabály, hogy a pénzintézet saját tőkéje a törvényben meghatározott jegyzett tőke minimumot mindig elérje, illetve meghaladja. Emellett a bank képezzen egy olyan tőkemennyiséget (szavatoló tőkét), amely a bekövetkezett esetleges veszteségekre a céltartalékok felhasználása után fedezetül szolgál. Továbbá, az adózott eredményéből az osztalék, illetve a részesedés kifizetése előtt különítsen el olyan összeget, amelyet kizárólag a tevékenységéből eredő veszteségek rendezésére használhat fel. Az általános tartalék kettős célt szolgál: egy-

³⁷ Lásd www.lexcon.com, www.florf.com.

részt fedezet azokra a veszteségekre, amelyekre a megképzett céltartalékok már nem elegendők, másrészt biztosítékot nyújt arra, hogy a hitelintézet több éven keresztül való működése során a hullámzó jövedelmezőség kiegyenlítésre kerüljön. A tartalékok azonban csak megfelelő nyilvántartások mellett szavatolják a pénzügyi intézetek biztonságos működését. Ezért a bankoknak tőkeszükségletük meghatározása érdekében kereskedési könyvet kell vezetniük, amely a befektetési vagy pénzügyi szolgáltatással kapcsolatos alapvetően piaci kockázatoknak kitett, kereskedési portfólióba tartozó befektetési eszközöket és az ezekkel kapcsolatos kockázatvállalásokat nyilvántartja.³⁸ Tulajdonképpen a hitelintézetek minden egyes olyan ügylettel, amely során pénzt helyeznek ki,³⁹ kockázatot vállalnak: a vissza nem fizetés kockázatát. A rizikót a következőképpen lehet csökkenteni: a szerződést kizárólag írásban lehet megkötni, és a kihelyezésről történő döntés előtt meg kell győződni a szükséges fedezetek, illetőleg biztosítékok meglétéről, azok valós értékéről és érvényesíthetőségéről. Fedezetként nem lehet elfogadni saját értékpapírt, vele szoros kapcsolatban álló vállalkozás értékpapírját, továbbá vele szoros kapcsolatban álló vállalkozás minősített többséget biztosító befolyás alatt álló vállalkozás részvényét. A Hpt. külön szabályokat állapít meg az egyes kockázati csoportokra: nagykockázatok, tulajdonszerzéshez kapcsolódó korlátozások, befektetések korlátozása, ingatlanbefektetések, egyéb befektetések. Ezeket az eredménykimutatásban külön súlyozás szerint veszik figyelembe,⁴⁰ és a felmerült kamat- és árfolyamkockázat, valamint a

³⁸ Ez a regiszter a hitelintézetek egymás közötti, a hitelintézetek és befektetési szolgáltatók, intézményi befektetők és a Magyar Nemzeti Bank közötti befektetési eszközökkel végzett tevékenységet, továbbá a hitelintézet által saját kibocsátású kötvényével végzett adásvételi és csere ügyleteket is tartalmazza.

³⁹ Tipikusan ilyen tevékenységek: kölcsön- és hitelnyújtás, váltóleszámitolás, bankgarancia, bankkezeség, más vállalkozásban részesedés vállalása, lízing nyújtása, más hitelintézetnél elhelyezett betét stb.

⁴⁰ Ilyen kockázati kategóriák: a) problémamentes: valószínűsíthető, hogy megtérülnek és a hitelintézetnek nem kell veszteséggel számolnia. (Esetükben a törlesztés fizetési késedelme nem haladja meg a 15, illetve lakossági kölcsönök esetében a 30 napot.) b) külön figyelendő: 0-10% értékvesztés képzendő, vagy céltartalék számolandó el (Veszteség a minősítés időpontjában még nem valószínűsíthető, de az adós az általánostól eltérő odafigyelést igényel, a hitel természetéből vagy az adósban rejlő okból. c) átlag alatti 11-30% értékvesztés képzendő vagy céltartalék számolandó el (a szokásosnál nagyobb kockázatúnak minősül, vagy a minősítés

mérlegen kívüli kötelezettségekhez kapcsolódó kockázat és minden egyéb kockázat fedezetére pedig kockázati céltartalékot képeznek. Amennyiben e szabályokat betartja a bank, már biztosította a hosszú távú fizetőképességét, szolvenciáját. A mindennapi fizetőképességet, likviditást pedig azzal tudja garantálni, hogy a nyilvános forrásgyűjtés (betétek elfogadása, kötvények, letéti jegyek kibocsátása és azok lejártá, továbbá biztosítékok a belső szabályzat szerint) összhangban van a kintlévőségek és kötelezettségek teljesítési idejével. Ez a hitelintézet számára azért különösen fontos, mert amennyiben képtelen megteremteni a lejáratú összhangot, akkor kénytelen máshonnan – feláron – forrásokat szerezni, amelyek „megeszik” a profitját, sőt szélsőséges esetben veszteségessé is tehetik a banküzemet.⁴¹

2.c. Felügyelet

Az említett szabályok betartása nemcsak a hitelintézet fennmaradása, működése szempontjából, de társadalmi összefüggések szintjén is rendkívül fontos. Egy esetleges bankcsőd az emberekben azt az érzetet kelti, hogy pénzük nincs biztonságban, ezért megrohamozzák a pénzügyintézeteket, mindenki ki akarja venni betéteit, eladni részvényeit, kötvényeit. Természetesen a gazdaságnak, így a bankoknak sincs ennyi készpénze, tehát hamar az egész hitelélet sokkos állapotba kerülhet. Ezért tekinthetők a bankok a gazdaság egyik veszélyes üzemének.⁴² A 1990-es években ennek elkerülése érdekében volt szükség állami beavatkozással a bankkonszolidációkra. Mára a magyar pénzügyvilág kiegyensúlyozott, viszonylag jól működik, így a PSzÁF folyamatos ellenőrzése elegendő.

A mai globális világban egyre jellemzőbbek a holdingtársaságok, pénzügyi konglomerátumok. Ezekben a vállalatcsoportokban a részt-

időpontjában már bizonyos mértékű veszteség valószínűsíthető) d) kétes 31-70% értékvesztés képzendő, vagy céltartalék számolandó el (egyértelműen veszteséget okoz, a fizetési késedelem tartós, vagy rendszeres, és ami per tárgyat képezi) e) rossz 71-100% értékvesztés képzendő, vagy céltartalék számolandó el (a veszteség 70%-ot meghaladja, az adós törlesztési kötelezettségének többszöri felszólítás ellenére sem tesz eleget, vagy az adós ellen felszámolási eljárás indult)

⁴¹ in Petrik Ferenc – szerk. Bankjog; HVG-ORAC, 2003, 17.o.

⁴² in Rusznák Tamás: Bankjog; Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1997, 36.o.

vevő tagok olyan szoros kapcsolatban állnak egymással, hogy egyenkénti külön felügyeletük csak nehezen lehetne megvalósítható, valójában értelmetlen is lenne. Ennek figyelembevételével került a Hpt-be a vállalatóriások, -csoportosulások feltételeihez idomuló két új jogintézmény: az összevont alapú és a kiegészítő felügyelet.⁴³ Az ellenőrzés önmagában nem pusztán monitoringot jelent, hanem magába foglal hatósági jogalkalmazó tevékenység keretében egyéb cselekvési jogszíványokat is, amelyek elsődleges célja az ügyfelek pénzének védelme, azaz, hogy a hitelintézet megfeleljen a törvényben előírtaknak, és csak másodlagosan jelenik meg a szankcionálás. Így a jogalkotó⁴⁴ lehetővé teszi a PSzÁF számára, hogy a jogalkalmazás keretein belül az engedélyezés mellett a felmerülő jogsértések esetén határidő megjelölésével lehetőséget biztosítson a jogszerű állapot helyreállítására, bírságot szabhat ki, helyszíni ellenőrzést végezhet, előírhatja meghatározott pénzeszközök eladását, az osztalékfizetést feltételhez kötheti, azt megtilthatja, felügyeleti biztost rendelhet ki, az engedélyt visszavonhatja, szélsőséges esetben végelszámolást kimondó határozatot hozhat stb.

Az ellenőrzési eljárás megindítása nemcsak hivatalból, de kérelemre is történhet. A PSzÁF az engedély- vagy bejelentésköteles tevékenységekre vonatkozó írásos fogyasztói bejelentést tizenöt napon belül megvizsgálja, és ha az közvetlen intézkedést nem igényel, az

⁴³ A Hpt szerint: Összevont alapú felügyelet alá tartozik az a hitelintézet, amelynek legalább egy hitelintézet, pénzügyi vállalkozás vagy befektetési vállalkozás leányvállalata van, vagy ilyen típusú intézményben részesedési viszonyal rendelkezik, vagy anyavállalata pénzügyi holding társaság, a felügyelet kiterjed arra is amelyben (hitelintézet, pénzügyi vállalkozás, befektetési vállalkozás, járulékos vállalkozás) ellenőrző befolyással vagy részesedési viszonyal rendelkezik. Kiegészítő felügyeletről pedig pénzügyi konglomerátumok esetén beszélünk, amelynek célja a pénzügyi konglomerátum csoport szintű prudens működésének felügyelete: kockázatvállalás, csoporton belüli ügyletek, tőkemegfelelés, belső kontroll, kockázatkezelés. Pénzügyi konglomerátum az a csoport, amelynek élén hitelintézet vagy nem szabályozott vállalkozás áll, és a csoport tevékenysége jelentős mértékben a pénzügyi ágazatba sorolható, amelyben van olyan vállalkozás, amely a biztosítási szolgáltatási ágazathoz és olyan vállalkozás, amely a banki vagy befektetési szolgáltatási ágazathoz tartozik, és amely vállalkozásaiban összevontan (konszolidáltan), illetőleg aggregáltan mért tevékenység mind a biztosítási szolgáltatási, mind a banki vagy befektetési szolgáltatási ágazatban jelentős.

⁴⁴ Részletesebben lásd a Hpt idevonatkozó XXIV. fejezetét, továbbá a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéről szóló 1999. évi CXXIV. törvényt.

érintett pénzügyi szervezetnek észrevételezésre és kivizsgálásra továbbítja. Amennyiben valószínűsíthető, hogy a pénzügyi szervezet gyakorlata nem felel meg a jogszabályok, felügyeleti határozat vagy saját szabályzat rendelkezéseinek, a Felügyelet ellenőrzést tarthat. További, a bejelentőt védő rendelkezés, hogy az eljárás során nem szükséges a bejelentéstevő személyes adatainak átadása, ekkor a bejelentést anonim formában kell továbbítani. A Felügyelet a bejelentéssel kapcsolatban – a vizsgálat eredményét figyelembe véve – a pénzügyi szervezet válaszában beérkezését követő tizenöt napon belül a bejelentőt tájékoztatja. Ezen felül a pénz- és tőkepiaci szereplők, a befektetők, a betétesek, a biztosítottak, illetve a pénztárhoz tartozók védelme érdekében a PSZÁF a honlapján közzéteszi az általa kiadott tevékenységi engedéllyel rendelkezők jegyzékét, azon külföldi felügyeleti hatóságok jegyzékét, amelyekkel kölcsönös elismerésen alapuló együttműködési megállapodást kötött, a határozata, a végzése ellen indított jogorvoslati eljárás tényét és a határozata, a végzése elleni jogorvoslati eljárás során hozott jogerős ítéletet. A Felügyelet a határozatát, a végzését részben vagy egészben a honlapján, illetőleg – döntésétől függően – az általa célszerűnek tartott egyéb módon is közzéteheti.

3. Ügyleti felelősség

Az ügyleti felelősség e tekintetben három nagy kérdéskör köré csoportosítható: egyfelől a mindennapi gyakorlatban már elterjedt általános szerződési feltételeket alkalmazó adhéziós szerződések jogszerű tartalmáért, másfelől a fogyasztóvédelmi szabályok betartásáért, harmadsorban pedig az egyes szerződésekben vállalt kötelezettségek teljesítéséért. Ez előbbi esetekben a Ptk. 1959. évi IV. törvény szabályai az irányadók, kiegészítve az egyéb idevonatkozó jogszabályokkal, bírósági határozatokkal, kollégiumi állásfoglalásokkal.⁴⁵ Témánk szempontjából az első kérdéskör a legfontosabb, mert az minden szerződésre alkalmazható. Terjedelmi korlátok miatt az egyes szerződés-

⁴⁵ Pl. Hpt., a fogyasztóval kötött szerződésben tisztességtelennek minősülő feltételekről szóló 18/1999. (II. 5.) Korm. rendelet; a betéti kamat, az értékpapírok hozama és a teljes hiteldíj mutató számításáról és közzétételéről szóló 41/1997. (III. 5.) Korm. rendelet; PK 226. szám; EBH2000. 328. II.; BH2006. 111.; BH2000. 154. II.; BH1997. 594. I.

sekhez kapcsolódó felelősség és a fogyasztóvédelmi szabályok ismeretétől, elemzésétől itt el kell tekinteni, mivel ahány ügylettípus (hitel, kölcsön, lízing, számla, kártya, betét, széf stb.), annyi féleképpen alakulnak a felek jogai és kötelezettségei. Általánosságban csak az alapelveket lehet közös követelményként említeni: jóhiszeműség és rendeltetésszerű joggyakorlás, együttműködési kötelezettség, illetve a szerződésszerű teljesítés. Sajnálatos ugyanakkor, hogy a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény csak a fogyasztási kölcsönről rendelkezik, holott a hatékonyabb fellépés érdekében az egész pénz- és hiteléletre (bank, biztosítás, tőzsde) vonatkozó szabályozásra lenne szükség.

3.a. Általános szerződési feltételek

Az általános szerződési feltételek⁴⁶ (továbbiakban ÁSZF) éreztetik, keltik leginkább az ügyfelekben a kiszolgáltatottság érzését, a mellérendeltség és a szerződő felek közötti egyensúly felbomlását. Általános szerződési feltételnek minősül az olyan szerződési feltétel, amelyet az egyik fél több szerződés megkötése céljából egyoldalúan, a másik fél közreműködése nélkül előre meghatároz, és amelyet a felek egyedileg nem tárgyaltak meg. A fogyasztót védő rendelkezés, hogy az ÁSZF-et használó felet terheli annak bizonyítása, hogy a szerződési feltételt a felek egyedileg megtárgyalták. További követelmény, hogy az ügyfél számára lehetővé kell tenni, hogy az ÁSZF tartalmát megismerhesse, és azt kifejezetten vagy ráutaló magatartással elfogadja, továbbá fel kell hívni a figyelmét a szokásos gyakorlattól eltérő rendelkezésekre. Ellenkező esetben ezek az általános kikötések nem válnak a szerződés részévé, ami a hiteléletben valójában a szerződés semmisségét eredményezi, mivel ma már szinte mindegyik pénzintézet teljes mértékben kidolgozott formulákat, sablonokat alkalmaz. A bankok ritka, kivételes esetekben, az ügyfél személyére, az ügylet összegének nagyságára tekintettel kötnek egyedi szerződést.

Ezzel kapcsolatban az egyedileg meg nem tárgyalt ÁSZF-ek tisztességtelensége a legproblémásabb kérdéskör. A tisztességtelenség szubjektív oldalán a jóhiszeműség és tisztesség követelményének

⁴⁶ Részletesen a Ptk 205-209. § szabályozza.

megsértése áll,⁴⁷ objektív oldalon az egyoldalúan és indokolatlanul a szerződést kötő fél hátrányára megállapított szerződési feltétel található. Ennek vizsgálatakor figyelembe kell venni a szerződéskötéskor fennálló minden olyan körülményt, amely a szerződés megkötésére vezetett, továbbá a kikötött szolgáltatás természetét, az érintett feltételeknek a szerződés más feltételeivel vagy más szerződésekkel való kapcsolatát. A könnyebb eligazodás és a jogbiztonság érdekében a jogalkotó lehetővé teszi, hogy külön jogszabályban meghatározhatóak azok a feltételek, amelyek a fogyasztói szerződésben tisztességtelennek minősülnek, vagy amelyeket az ellenkező bizonyításáig tisztességtelennek kell tekinteni. Ezzel összhangban ültette át a fogyasztóval kötött szerződésben tisztességtelennek minősülő feltételekről szóló 18/1999. (II. 5.) Korm. rendelet a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 93/13/EGK tanácsi irányelv mellékletét. A rendelet – az irányelvhez hasonlóan ugyancsak példálózó jelleggel – egy fekete és egy szürke listát határoz meg.⁴⁸ A fekete listán szereplő kikötések minden esetben tisztességtelennek

⁴⁷ Érdekeség, hogy a Ptk-ban ez az egyetlen hely a bevezető rendelkezéseken kívül, ahol a jogszabály ismételten hivatkozik a jóhiszeműsége és a tisztességre.

⁴⁸ Példálózva az 18/1999. (II. 5.) Korm. rendeletről: 1. § (1) A fogyasztói szerződésben *tisztességtelennek minősül* különösen az a szerződési feltétel, amely a) a szerződés bármely feltételének értelmezésére a fogyasztóval szerződő felet egyoldalúan jogosítja b) kizárólagosan a fogyasztóval szerződő felet jogosítja fel annak megállapítására, hogy teljesítése szerződésszerű-e c) a fogyasztót teljesítésre kötelezi abban az esetben is, ha a fogyasztóval szerződő fél nem teljesíti a szerződést d) lehetővé teszi, hogy a fogyasztóval szerződő fél a szerződéstől bármikor elálljon, vagy azt felmondja, ha a fogyasztó ugyanerre nem jogosult e) kizárja, hogy a fogyasztó a szerződés megszűnésekor visszakövetelje a már teljesített, ellenszolgáltatás nélküli szolgáltatását, ide nem értve, ha a szerződés megszűnésére szerződésszegés következtében kerül sor ... 2. § A fogyasztói szerződésben *ellenkező bizonyításáig tisztességtelennek kell tekinteni* különösen azt a szerződési feltételt, amely a) a fogyasztó meghatározott magatartását szerződési nyilatkozata megtételének vagy elmulasztásának minősíti, ha a magatartás tanúsítására nyitva álló határidő ésszerűtlenül rövid b) a fogyasztó nyilatkozatának megtételére ésszerűtlen alaki követelményeket támaszt c) meghosszabbítja a határozott időre kötött szerződést, ha a fogyasztó másként nem nyilatkozik, feltéve, hogy a nyilatkozat megtételére nyitva álló határidő ésszerűtlenül rövid d) lehetővé teszi, hogy a fogyasztóval szerződő fél a szerződést egyoldalúan, a szerződésben meghatározott alapos ok nélkül módosítsa, különösen, hogy a szerződésben megállapított pénzbeli ellenszolgáltatás mértékét megemlje, vagy lehetővé teszi, hogy a fogyasztóval szerződő fél a szerződést egyoldalúan, a szerződésben meghatározott alapos okkal módosítsa, ha ilyen esetben a fogyasztó nem jogosult a szerződéstől azonnali hatállyal elállni, vagy azt felmondani ... Lásd még EBH 2005. 1333. II.

minősülnek, a szürke listába tartozók pedig csak vélelmezetten tisztességtelenek, azaz a feltételt állító félnek lehetősége van az ellenkező bizonyítására. Amennyiben nem kíván ellenbizonyítani, vagy a bizonyítás sikertelen, a feltétel tisztességtelennek minősül. Természetesen nem minősülhet tisztességtelennek az a szerződési feltétel, amelyet jogszabály állapít meg, vagy amelyet jogszabály előírásának megfelelően határoztak meg, bár ekkor az alkotmánybírói normakontroll lehetősége nyílik meg.

3.b. Igényérvényesítés

Az általános szerződési feltételként a szerződés részévé váló tisztességtelen kikötést a sérelmet szenvedett fél megtámadhatja. Az ügyfelek nagy többsége ugyanis nem rendelkezik jogi végzettséggel, így nem ismerik, milyen lehetőségeik vannak valós vagy vélt sérelmeik orvoslására. A jogalkotó ezt figyelembe veszi, és lehetővé teszi, hogy külön jogszabályban meghatározott szervezet is kérheti a bíróságtól a tisztességtelenség megállapítását, még abban az esetben is, ha már nyilvánosságra hozták, megismerhetővé tették, de még egyáltalán nem került alkalmazásra. A Ptk. II. 5. szakasza a következő szervezeteket határozza meg: ügyész, miniszter, országos hatáskörű szerv és központi hivatal vezetője, (fő)jegyző, gazdasági, szakmai kamara, érdekképviseleti szervezet, fogyasztói érdekek képviseletét ellátó társadalmi szervezet, valamint az Európai Gazdasági Térség bármely tagállamának joga alapján létrejött minősített szervezet, amely a fogyasztók védelme céljából a jogsértéstől eltiltó határozatokról szóló 98/27/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 4. cikkének (3) bekezdése alapján az Európai Unió Hivatalos Lapjában közzétett jegyzéken szerepel.

A tisztességtelen kikötés érvénytelenségét főszabályként bíróság mondja ki a kikötés alkalmazójával szerződő valamennyi félre kiterjedő hatállyal.⁴⁹ A törvény ezen kívül, kivételesen a szerződések jogá-

⁴⁹ A per az ellen is megindítható, aki a fogyasztókkal történő szerződéskötések céljából meghatározott és megismerhetővé tett tisztességtelen általános szerződési feltétel alkalmazását nyilvánosan ajánlja. A bíróság, ha megállapítja a sérelmes általános szerződési feltétel tisztességtelenségét, azt – alkalmazása esetére – érvénytelenné nyilvánítja, és eltilt az alkalmazásra ajánlástól.

nak legszigorúbb szankcióját, a semmisséget is megállapítja olyan fogyasztói szerződésben alkalmazott tisztességtelen kikötések tekintetében, amelyeket egyoldalúan, előre határozott meg a szolgáltató, és egyedileg nem tárgyalta meg az ügyféllel. Erre a semmisségre csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni, s mivel a törvény erejénél fogva semmis, ez esetben nem szükséges bírósághoz sem fordulni, természetesen ennek ellenére jogvita lehet belőle. A felelősség így hirtelen megtöbbszöröződik, mivel akikkel a hitelintézet még szerződéses kapcsolatban áll, azokra mind kiterjed a bíróság ítélete, illetve a semmisség. Ez adott esetben több ezer ügyletet is érinthet, amelyekhez ha esetleges kártérítés is kapcsolódik, a pénzügyintézet számára rendkívüli megterhelést jelenthet, szélsőséges esetben prudens működése is veszélybe kerül, amely tovagyűrűzik felügyeleti eljárásba. Ezért a bankoknak, különösen azoknak a banki jogászoknak, akik a szerződéseket szerkesztik, kivételes figyelmet kell fordítaniuk a jogszabályi és egyéb normatív tartalmú rendelkezések betartására.

4. Összegzés

A magyar hitelélet alkotmányos fogalmi keretei a jogállamiság és szociális piacgazdaság. E két alappillérre épül az egész társadalom működése, amelynek egy jól működő, élénk szegmense a pénzpiac, hitelvilág. Ugyanakkor ez bizonyos követelményeket is támaszt a szereplőkkel kapcsolatban, és ezek betartása, érvényesítése a felelőségen keresztül valósul meg. Hiányosságként jelentkezik a gyér tájékoztatás. Az állampolgárok, ügyfelek zöme a tanulmányban felsorolt felelősségi formákkal nincsen (teljesen) tisztában. Sokszor nem tudják, hogy kihez, kikhez és hova fordulhatnak segítségért. Még több sajtó- és médiatermékre lenne szükség (újságok, kiadványok, prospektusok, közérdekű hirdetések stb.), amelyek közérthető módon, röviden foglalnák össze a szükséges alapismereteket. Ennek eredményeként az állami szervek is hatékonyabban tudnának működni, mivel a bejelentések alapján hamarabb értesülnének a jogtalanságokról, így előbb tudnák azokat orvosolni, amely adott esetben kevesebb károsultat, sértett felet jelenthetne. Kifejezetten pozitív hozzáállás a jogalkotó részéről, hogy az információs egyenlőtlenséget figyelembe veszi, és

lehetőséget biztosít a jogvédő szervezetek számára a fellépésre, végső soron közérdekű kereset benyújtására is. A hiányos tájékoztatás ellenére a hitelintézetekre vonatkozó hazai felelősségrendszerrel megállapítható, hogy jogi szempontból kellően differenciált és megfelelően szabályozott. Az ügyfelek, fogyasztók számára jogaik, igényeik érvényesítésére számos fórum áll rendelkezésre, és a jogállamiság tartalmának megfelelően – mintegy ultima ratio jelleggel – a bíróság öröködi a törvények betartása felett.